

Отримано: 15 серпня 2025 р.

Прорецензовано: 26 серпня 2025 р.

Прийнято до друку: 02 вересня 2025 р.

email: mvi25prof@gmail.com

ORCID-ідентифікатор: <http://orcid.org/0000-0002-1580-4701>DOI: [http://doi.org/10.25264/2311-5149-2025-38\(66\)-12-21](http://doi.org/10.25264/2311-5149-2025-38(66)-12-21)

Тищенко С. О. Роль теорій економічного зростання у формуванні фінансових механізмів повоєнного відновлення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острого : Вид-во НаУОА, вересень 2025. № 38(66). С. 12–21.

УДК: 330.34:336.02

JEL-класифікація: O11; E62; O33; Q01

Тищенко Євген Олександрович,*доктор філософії (спеціальність «Фінанси, банківська справа та страхування»), докторант
Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет»*

РОЛЬ ТЕОРІЙ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ У ФОРМУВАННІ ФІНАНСОВИХ МЕХАНІЗМІВ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

У статті розкрито сутність класичних і сучасних теорій економічного зростання та визначено їх роль у формуванні фінансових механізмів повоєнного відновлення України. На основі творчого переосмислення положень кейнсіанства, неолібералізму, інституціоналізму, теорій ендогенного та екзогенного зростання, сталого розвитку і цифрової трансформації здійснено комплексний аналіз потенційної можливості їх використання в умовах структурної перебудови економіки. Визначено ключові чинники, що забезпечують ефективну організацію процесів реконструкції, модернізації та довгострокового розвитку. Обґрунтовано необхідність поєднання ринкових механізмів з інституційними реформами, інвестиціями в людський капітал, інновації та цифровізацію. Охарактеризовано ризики та виклики реалізації окремих концепцій, а також запропоновано стратегічні підходи до інтеграції їхніх теоретичних положень у державні документи з метою розробки фінансових механізмів. Визначено напрями формування стійкої, інклюзивної та технологічно орієнтованої моделі економічного зростання України.

Ключові слова: економічне зростання, економічні теорії, фінансовий механізм, повоєнне відновлення.

Ievgen Tishchenko,*PhD in Finance, Banking and Insurance, Postdoctoral Fellow,
Private higher education institution "European University"*

THE ROLE OF ECONOMIC GROWTH THEORIES IN THE FORMATION OF FINANCIAL MECHANISMS FOR POST-WAR RECOVERY

Accelerating post-war economic recovery processes in Ukraine requires a profound rethinking of the theoretical foundations of economic growth and the development of financial mechanisms capable of ensuring sustainable, inclusive, and technology-oriented development. This study presents a systematic analysis of classical and contemporary theories that underpin key principles of economic growth—including Keynesianism, neoliberalism, institutionalism, endogenous and exogenous growth models, sustainable development, and digital transformation—with the aim of identifying their practical relevance and potential applicability in shaping a strategic model and financial mechanisms for post-war recovery and reconstruction of the national economy. Through a creative reinterpretation of core theoretical concepts and the comprehensive application of comparative analysis, systematization, logical generalization, and expert evaluation methods, the research identifies the main factors influencing the effectiveness of economic policy in the context of post-conflict transformation. Special attention is given to the role of state institutions, investment in human capital, innovation, digitalization, and ecological modernization. The study substantiates the need to combine market incentives with institutional reforms to ensure a balance between economic efficiency, social equity, and environmental sustainability. It outlines pathways for integrating theoretical insights into national financial policy, particularly through fiscal stimulus mechanisms, support for innovative enterprises, development of digital infrastructure, and the implementation of green projects. The research demonstrates that a modern model of economic growth must be interdisciplinary, adaptive to global challenges, and capable of delivering long-term stability. The proposed approaches can be utilized by public authorities to inform strategic decisions in economic planning, financial regulation, and institutional modernization throughout Ukraine's post-war recovery process.

Keywords: economic growth, economic theories, financial mechanism, post-war recovery.

Постановка проблеми. Дослідження класичних і сучасних теорій і концепцій зростання, які визначають методологію, системи, механізми і фактори економічного розвитку, є теоретичним підґрунтям для розв'язання багатьох нагальних проблем, які стоять перед урядами і суспільством багатьох країн світу в умовах політичної та економічної невизначеності. Вони надають змістовну характеристику економічним явищам і процесам, а також дозволяють здійснити всебічний аналіз чинників економічної динаміки, що має важливе значення для забезпечення повоєнного відновлення та розвитку України, формування стійкого, динамічного і довготривалого соціально-економічного зростання.

В умовах обмеженості ресурсів і зниження організаційного потенціалу прийняття ситуативних рішень може призвести до неефективного використання ресурсів, посилення політичної та соціальної нестабільності. Саме тому важливо ґрунтуватися на перевірених економічних теоріях і концепціях, що здатні забезпечити формування стратегічних підходів, ефективних планів і надійних фінансово-економічних механізмів для відновлення та реконструкції економіки.

Вивчення провідних економічних теорій і концепцій економічного зростання дозволяє розглядати процес відновлення та реконструкції як цілісну систему, у якій всі елементи взаємопов'язані та взаємозалежні. Такі дослідження набувають особливої актуальності з огляду на необхідність пришвидшення повоєнної відбудови та реконструкції вітчизняної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ключові положення більшості теорій і концепцій економічного зростання розроблені зарубіжними вченими та знайшли відображення у наукових працях таких відомих учених, як Ф. Агіон [20], Г. Віаль [33], Ф. Гаєк [4], Дж. Гроссман [21], С. Гроссман [11], Дж. М. Кейнс [2], П. Кругман [10], Д. Норт [12], Е. Остром [13], Д. Рікардо [1], Д. Родрік [6], П. Ромер [19], О. Рюстов [5], Л. Саммерс [7], Т. Свон [18], Д. Седера [35], Р. Солоу [17], Дж. Стігліц [11], Д. Ходжсон [14] та багатьох інших. Серед вітчизняних науковців, які активно розвивають теорії економічного зростання, варто назвати праці А. Гриценка [23], О. Дзюблюка [9], Г. Карчевої [29], В. Корнівської [16], І. Лютого [25], С. Науменкової [3], В. Міщенко [24], І. Чугунова [28] та ін.

Не дивлячись на значний обсяг наукових робіт з проблем стимулювання економічного розвитку, для умов України існує нагальна необхідність у актуалізації ключових положень найбільш відомих теорій та концепцій з метою їх практичного використання для формування необхідних стратегій, політик і механізмів повоєнної відбудови.

Мета і завдання дослідження: проаналізувати сутність теорій економічного зростання та обґрунтувати можливості практичного використання їхніх ключових положень з метою формування ефективних механізмів повоєнного відновлення та модернізації економіки України.

Виклад основного матеріалу. Основними економічними теоріями та концепціями, ключові положення яких можуть бути ефективно застосовані в процесі повоєнної відбудови та модернізації вітчизняної економіки, є класичні теорії, кейнсіанство, неолібералізм, інституціоналізм, теорії ендегенного та екзогенного зростання, креативного руйнування, економічного шоку та адаптації, а також концепції сталого розвитку та цифрової трансформації.

До класичних теорій економічного зростання належать підходи Адама Сміта, засновані на принципі «невидимої руки» ринку, який передбачає, що конкуренція та економічна свобода забезпечують ефективний розподіл ресурсів і стимулюють економічне зростання. У контексті повоєнного відновлення економіки ця теорія може передбачати лібералізацію ринків, мінімальне державне втручання та підтримку підприємництва, що сприяє підвищенню продуктивності праці та добробуту суспільства.

Більш широко проблеми економічного розвитку розглядав Д. Рікардо. Його теорія ґрунтується на концепції порівняльних переваг, згідно з якою країни повинні спеціалізуватися на виробництві товарів із найменшими альтернативними витратами та здійснювати вільну торгівлю з метою максимізації загального добробуту. Крім того, Д. Рікардо приділяв значну увагу процесам перерозподілу капіталу після завершення війн від військово-промислового комплексу до цивільних (мирних) галузей. Хоча він не сформулював окремої теорії переливу капіталу, його економічні ідеї дають змогу аналізувати цей процес. На думку Д. Рікардо, капітал природно перетікає між секторами відповідно до принципу порівняльних переваг: інвестори спрямовують ресурси туди, де очікується найвища віддача [1].

Д. Рікардо вважав, що переливи капіталу обумовлені ринковими умовами та залежать від рівня прибутковості певного виду діяльності. Вільний ринок, за його переконанням, забезпечує ефективний розподіл ресурсів, а тому після завершення воєнних дій капітал має тенденцію переходити з військових галузей у мирні. Цьому сприяють, з одного боку, зменшення попиту на військову продукцію та скорочення державних витрат на оборону, що спонукає підприємства змінювати профіль і здійснювати конверсію, а з іншого – зростання прибутковості цивільних галузей та розширення споживчого ринку. У цьому процесі важливу роль може відігравати держава, зокрема шляхом стимулювання економічної диверсифікації, надання пільг підприємцям і реалізації інвестиційних програм у мирних секторах економіки.

Однією з найвпливовіших макроекономічних теорій ХХ ст., положення якої можуть мати найбільшу практичну цінність для повоєнної відбудови України, є кейнсіанство, сформульоване британським економістом Дж. М. Кейнсом [2].

Основна ідея кейнсіанської теорії економічного зростання полягає в необхідності активної ролі держави у регулюванні економічних процесів, насамперед шляхом стимулювання сукупного попиту, особливо в періоди економічних криз. На думку Дж. М. Кейнса, саме сукупний попит є ключовим чинником

зростання економіки, оскільки динаміка виробництва та зайнятості залежить від загального рівня витрат в економіці. Тому, щоб уникнути затяжного економічного спаду, необхідно використовувати інструменти фіскального стимулювання та регулювання трудових відносин і соціальної політики.

У межах своєї теорії Дж. М. Кейнс визначав дві основні сфери державного втручання: бюджетно-податкову політику, що регулює державні витрати та сферу оподаткування, і монетарну політику, яка впливає на обсяги грошової маси та процентні ставки. Щоб активізувати економічну діяльність, уряд повинен проводити економічну політику, спрямовану на зростання сукупного попиту, збільшуючи обсяги державних інвестицій, а також реалізуючи податкову політику, що компенсує нестачу інвестицій у перехідний період.

У контексті повоєнного відновлення України надзвичайно важливою є концепція мультиплікатора, відповідно до якої кожна грошова одиниця, витрачена державою в певній галузі, генерує додатковий економічний ефект у вигляді нових робочих місць і зростання попиту в суміжних секторах.

Кейнсіанська модель економічного відновлення та розвитку передбачає також активне застосування для стабілізації економіки заходів монетарної політики, що передбачають коригування процентних ставок, а також контроль над рівнем інфляції. Завдяки такому підходу уряд може ефективно реагувати на коливання економічної кон'юнктури, підтримувати належний рівень зайнятості та оптимальний рівень економічної активності [3, 23].

Важливу роль у процесі економічного відновлення Дж. М. Кейнс відводив питанням заробітної плати, доходів і соціального захисту населення, підкреслюючи необхідність реалізації ефективних програм зростання доходів, страхування безробіття і державних субсидій, що сприяють згладжуванню економічних коливань і мінімізації соціальних наслідків кризових явищ.

Основними практичними висновками кейнсіанської теорії, які можуть бути ефективно застосовані в процесі економічного відновлення України, є:

- 1) необхідність збільшення обсягів державних інвестицій в інфраструктуру, що сприятиме створенню нових робочих місць, зростанню попиту на будівельні матеріали, активізації економічної активності у регіонах, а також розвитку транспортної логістики, поліпшенню умов ведення бізнесу і торгівлі;
- 2) тимчасове зниження податків для бізнесу з метою стимулювання його інвестиційної активності;
- 3) збільшення державних витрат і надання державних грантів і субсидій стратегічним галузям, підвищення соціальних виплат для підтримки купівельної спроможності населення;
- 4) удосконалення методів та інструментів монетарної політики з метою зниження процентних ставок для стимулювання кредитування підприємств і домогосподарств, посилення контролю за інфляційними процесами, а також підтримки економічної політики уряду та забезпечення фінансової стабільності;
- 5) стимулювання зайнятості на основі запровадження спеціальних державних програм працевлаштування, підтримка малого та середнього бізнесу, реалізація освітніх програм та перекваліфікація робочої сили з метою адаптації працівників до змін на ринку праці.

З огляду на геополітичний контекст та специфіку економічного відновлення, основними перешкодами та ризиками для реалізації кейнсіанських підходів у процесі відбудови України можуть бути зростання дефіциту державного бюджету та боргового навантаження через потенційне скорочення або нерегулярність надходжень міжнародної фінансової допомоги, кредитів та інвестицій; інфляційні ризики, пов'язані, крім іншого, з надмірною емісією національної валюти; обмежена ефективність державних програм унаслідок нерационального розподілу та використання наявних ресурсів, недостатньої прозорості фінансових механізмів та управлінських викликів.

Важливість використання ключових положень кейнсіанської моделі економічного розвитку для умов повоєнного розвитку України обумовлена її практичною спрямованістю та апробацією на прикладі багатьох країн, зокрема країн Західної Європи після Другої світової війни. Ці положення можуть бути особливо корисними в перші роки повоєнної відбудови, коли приватний сектор ще не відновився, а економіка потребує значних стимулів.

Однак варто мати на увазі, що в сучасних умовах для досягнення суттєвих позитивних результатів кейнсіанські підходи необхідно органічно інтегрувати з іншими економічними теоріями та концепціями. Такий синтез дозволяє сформулювати комплексну модель економічного розвитку, яка забезпечує ефективну організацію та управління ресурсами, сприяє стабільності фінансової системи та підтримує гнучкість економічної політики.

Практично протилежною кейнсіанській теорії є наукова концепція неолібералізму, головна ідея якої полягає в тому, що ключовими факторами економічного зростання є домінування ринкових механізмів, приватизація державної власності та мінімізації втручання держави в економічні процеси.

Основні положення теорії неолібералізму, що визначають механізми функціонування сучасної економіки та характеризують процеси її розвитку в умовах глобалізації, полягають у пріоритеті ринкового саморегулювання, мінімізації державного втручання, дерегуляції фінансових і торговельних відносин, захисті приватної власності та стимулюванні конкуренції як ключових факторів економічного зростання.

Важливим аспектом цієї теорії є пропозиції щодо зниження податкового навантаження, підвищення рівня гнучкості ринку праці, лібералізації міжнародної торгівлі та відкритості ринків, що, на думку прибічників, повинно сприяти залученню інвестицій та підвищенню ефективності розподілу ресурсів і суспільного виробництва загалом [4; 5; 6; 7, 69].

У зв'язку з глобальними економічними та політичними трансформаціями другої половини XX ст., теорія неолібералізму набула значної популярності, особливо в ході економічних реформ Великобританії та США. Неоліберальна економічна політика цих країн ґрунтувалась на концепціях дерегуляції, приватизації та скорочення державного втручання в економіку. У Великобританії такий підхід включав масштабну приватизацію державних підприємств, реформування ринку праці та зниження рівня соціальних витрат. У США акцент було зроблено на зменшенні податків, дерегуляції фінансового сектора та зниженні державних витрат, що сприяло підвищенню ринкової активності. Ці процеси суттєво трансформували основи сучасних ринкових відносин. Проте вони також породили дискусії щодо соціальних наслідків використання такого підходу, зокрема щодо нерівності доходів, монополізації ринку та стабільності фінансової системи.

Крім зазначених викликів, реалізація неоліберальної економічної політики стикається з низкою проблем, зокрема з труднощами у впровадженні антимонопольного законодавства, нестачею стимулів для підтримки національного товаровиробника та розвитку стратегічно важливих галузей економіки, відпливом капіталу за кордон, залежністю від зовнішніх факторів і вразливістю до глобальних криз, нестійкістю економічної та фінансової безпеки країни, а також необхідністю захисту найуразливіших верств населення. Сукупність цих факторів може стримувати стабільне економічне зростання.

Практика застосування неоліберального підходу в економічній політиці окремих країн продемонструвала неоднозначні результати, а в деяких випадках не призвела до очікуваних результатів. Яскравими прикладами цього є Аргентина та більшість пострадянських і постсоціалістичних країн у 1990-х рр., а також Греція після фінансової кризи 2008–2009 рр. У цих країнах ліберальні реформи, рекомендовані міжнародними фінансовими інститутами, разом із масштабною приватизацією не змогли забезпечити швидке економічне відновлення [8, 16; 9, 48].

Сьогодні теорія неолібералізму переживає кризу, оскільки не відповідає сучасним вимогам ринку та економічної політики багатьох держав. Найбільшими критиками цієї теорії є такі відомі вчені, як П. Кругман і Дж. Стігліц та ін. [10; 11, 403]. Однак, попри критику, вона залишається важливою складовою економічної думки, оскільки її ключові принципи – підтримка ринкової конкуренції, мінімізація державного втручання та сприяння глобальній інтеграції – продовжують впливати на економічну політику багатьох країн. Основні положення цієї теорії дозволяють адаптувати економічні системи до сучасних викликів, забезпечують гнучкість ринків та стимулюють інвестиційну активність. Саме тому неолібералізм залишається предметом досліджень у контексті пошуку ефективних механізмів економічного розвитку.

В умовах повоєнної відбудови України використання окремих положень неоліберальної теорії може значно прискорити економічне відновлення на основі лібералізації умов залучення інвестицій, створення сприятливого бізнес-середовища, спрощення регуляторних процедур і скорочення бюрократичних бар'єрів. Важливими напрямками також можуть бути зниження корпоративних податків, стимулювання підприємницької активності та захист прав власності.

Серед практичних заходів можна назвати проведення приватизації окремих державних підприємств, передачу управління стратегічними об'єктами приватним операторам, а також подальший розвиток конкуренції. Важливою умовою економічного зростання залишається відкритість країни для міжнародної торгівлі, зниження митних бар'єрів, залучення міжнародних компаній для розвитку виробництва та зміцнення експортного потенціалу.

Оптимальна стратегія повоєнного економічного розвитку України може ґрунтуватися на поєднанні ринкових механізмів, сформованих неоліберальною теорією, та інституційних реформ, спрямованих на забезпечення стійкого, інклюзивного та справедливого зростання. Такий підхід дозволить ефективно використовувати ринкові стимули, водночас зберігаючи роль держави у підтримці ключових секторів та соціального балансу.

Недоліки теорії неолібералізму та її ринкових механізмів, особливо в умовах руйнівних фінансових криз 1980-х – 2000-х рр., сприяли зростанню інтересу до інституціоналізму як більш комплексного, життєздатного та раціонального підходу до формування перспектив економічного розвитку.

Ключовою ідеєю теорії інституціоналізму є встановлення залежності економічного розвитку від якості державних і ринкових інституцій. Ця теорія наголошує на тому, що ефективні інститути забезпечують стабільність, знижують рівень невизначеності та сприяють ефективній економічній діяльності, що робить їх ключовими факторами економічного зростання.

Інституціоналізм як напрям економічної думки сформувався на межі XIX–XX ст., коли відбувався активний розвиток нових економічних шкіл. Він виокремився в самостійний науковий напрям, обґрунтовуючи роль соціальних, правових та економічних інституцій у функціонуванні суспільства.

Інституціоналізм охоплює кілька основних напрямів: еволюційний – зосереджується на змінності та адаптивності економічних інституцій; історичний – досліджує розвиток та трансформацію інституцій у довгостроковій перспективі; соціальний – вивчає взаємодію інституцій із суспільними процесами; неоінституціоналізм – аналізує вплив інституцій на поведінку економічних агентів та трансакційні витрати [12; 13; 14].

Теорія інституціоналізму активно застосовується для аналізу трансформаційних процесів у країнах із перехідною економікою, що дозволяє оцінити ефективність реформ. Її практичне значення проявляється у дослідженнях, спрямованих на відновлення економічних систем після кризових явищ, наприклад, у процесі реформування фінансових систем після світової кризи 2008–2009 рр., що супроводжувалося переглядом регуляторних механізмів для запобігання негативним наслідкам фінансових потрясінь [15, 182].

Наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр. сформувалась нова течія – неоінституціоналізм, який акцентує увагу на значенні транзакційних витрат, механізмів управління та ефективності інституційного устрою в умовах ринкової економіки. Цей підхід повернув інституції в центр аналізу, але вже не як формальні структури, а як носії норм, обмежень і поведінки, що формують дії учасників політичних, економічних і соціальних процесів [16, 41].

Якщо традиційний інституціоналізм зосереджувався переважно на описі формальних інституцій та на характеристиці їхнього впливу на економіку, то неоінституціоналізм, пропонує більш аналітичну, формалізовану концепцію, зосереджуючи свою увагу на транзакційних витратах, структурах стимулів і обмежень, поведінці агентів у межах інституційних рамок (раціональний вибір), а також на ефективності інституцій як детермінанті зростання.

Варто зазначити, що в сучасних трансформаційних умовах Україні потрібен саме неінституціональний підхід, який дозволяє визначити, як інституції структурують стимули та підтримують довіру, інновації та розвиток бізнесу. У повоєнний період країна може зіткнутися з викликами, які пов'язані з відновленням довіри до державних інституцій, подоланням корупції та створенням сприятливого середовища для підприємництва. У цьому контексті особливого значення набуває підхід, орієнтований на системну модернізацію правових, економічних і соціальних механізмів.

Одним із важливих елементів такої трансформації може бути зміцнення верховенства права, що включає удосконалення судової системи та захисту прав власності, підвищення ефективності антикорупційних заходів на основі цифровізації, забезпечення прозорості надання державних послуг, підвищення результативності роботи антикорупційних органів (НАБУ, НАЗК, САП). Важливу роль у процесі економічного відновлення відіграватиме формування сприятливого середовища для підприємництва, що передбачає спрощення регуляторних процедур, мінімізацію політичного впливу на економічні рішення, активізацію інвестиційної діяльності та підтримку інноваційного розвитку.

Оптимальна стратегія повоєнного відновлення України, сформована з урахуванням ключових положень інституціоналізму, повинна поєднувати інституційні реформи з економічними стимулами, що сприятиме стабільному зростанню та підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Вартим уваги напрямом наукових досліджень є теорія екзогенного економічного зростання, яка пояснює розвиток економіки впливом зовнішніх чинників, насамперед технологічного прогресу, демографічних змін і державної політики. Вона базується на класичних економічних моделях і виходить із припущення, що зростання визначається факторами, які не залежать від рішень внутрішніх економічних агентів.

Ця теорія, сформована в середині 1950-х рр. у відповідь на потребу неокласичної парадигми пояснити довгострокове зростання, заклала основи макроекономічної аналітики на мікроекономічному фундаменті. Р. Солоу та Т. Свон. Згідно з теорією екзогенного зростання, технологічні інновації є зовнішніми по відношенню до національної економіки, виникають поза межами системи та не залежать від її внутрішньої динаміки. Хоча нагромадження капіталу та праці також впливає на зростання, ефект від них з часом зменшується через спадну граничну віддачу. Саме тому технологічний прогрес визнається вирішальним чинником довгострокового розвитку [17, 317; 18, 352].

Не дивлячись на те, що теорія екзогенного зростання не розкриває джерел технологічного прогресу, трактуючи його як зовнішній чинник, вона зберігає своє значення для аналізу макроекономічної динаміки.

Моделі екзогенного зростання використовуються в економічній політиці урядів для прогнозування впливу інвестицій, демографічних змін та технологій на ВВП; в аналізі довгострокового розвитку з метою оцінки ефектів від структурних змін; у макроекономічному плануванні для формування стратегій сталого зростання на основі капіталу, праці та екзогенних технологічних факторів.

Варто наголосити, що в сучасних умовах екзогенна та ендогенна теорії економічного зростання розглядаються не як взаємовиключні концепції, а як взаємно комплементарні підходи, що розширюють аналітичний потенціал економічної науки. Поєднання їхніх положень дозволяє більш широко інтерпретувати природу макроекономічної динаміки та формує концептуальні засади для побудови збалансованої, обґрунтованої та довгостроково орієнтованої політики економічного зростання.

Однак більш продуктивною, порівняно з неокласичною парадигмою, виявилася теорія ендогенного економічного зростання, яка не лише доповнила, а й суттєво розширила класичний підхід. Однією з ключових засад, на які може спиратися формування та реалізація економічної політики українського уряду в процесі післявоєнної відбудови, є саме ендогенна модель зростання, яка наголошує на визначальній ролі інвестицій у людський капітал, технології та інновації як основи стійкого розвитку.

У межах теорії ендогенного зростання основними детермінантами стійкого економічного розвитку є внутрішні чинники, зокрема, людський капітал, інвестиції у наукові дослідження, освіту, технології, знання та інноваційну діяльність. Ці елементи мають здатність до самовідтворення, а їхня ефективність підвищується в разі збільшення масштабу [19, 16; 20, 568; 21, 36; 22, 12].

Теорія ендогенного економічного зростання має низку переваг, які вирізняють її серед інших концепцій економічного зростання. Насамперед вона пропонує обґрунтоване пояснення джерел технологічного прогресу як результату цілеспрямованих інвестицій у знання, людський капітал і науку. Крім того, її положення формують інструментальну базу для активної участі держави в управлінні темпами зростання шляхом стимулювання інновацій. Країни, які системно інвестують у модернізацію освіти та підтримку науки, отримують можливість пришвидшити темпи довгострокового економічного зростання.

Ключові положення теорії ендогенного зростання можуть бути основою для формування моделі посткризового структурного відновлення України. Їх практична реалізація передбачає розвиток інноваційної інфраструктури шляхом створення технологічних парків і кластерів; стимулювання науково-дослідної та дослідно-конструкторської діяльності; сприяння цифровізації економіки; підтримки інноваційного бізнесу, а також співпраці з міжнародними технологічними компаніями [23, 14; 24, 77].

Однак, реалізація цих підходів може супроводжуватися певними викликами, зокрема, потребою в значних фінансових ресурсах, забезпеченні стабільного функціонування наукового та освітнього секторів, інституційній координації між державою та приватним сектором. У зв'язку з цим постає завдання поєднання механізмів ендогенного зростання з інституційними реформами. Лише за умов формування сприятливого середовища для розвитку системи знань, науки, освіти, цифрових технологій і високотехнологічного виробництва можливе досягнення технологічного прориву та утвердження інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки [25, 28].

У процесі повоєнного відновлення Україна також повинна дотримуватися вимог концепції сталого розвитку – сучасного підходу до формування перспектив економічного розвитку, який ґрунтується на комплексному врахуванні екологічних, соціальних та економічних аспектів, що забезпечують довгострокову стабільність і добробут суспільства.

Ця концепція була сформульована у 1987 р. в доповіді ООН «Наше спільне майбутнє», в якій визначено, що сталий розвиток – це процес, який задовольняє потреби сучасного покоління, не ставлячи під загрозу можливості майбутніх. Основні положення концепції сталого розвитку передбачають, що економічне зростання має бути екологічно відповідальним, не завдавати шкоди навколишньому середовищу, сприяти зменшенню соціальної нерівності, забезпечувати рівний доступ до ресурсів та їхнє ефективне використання з урахуванням відновлюваності [26, 210; 27].

В умовах повоєнного відновлення положення концепції сталого розвитку можуть бути використані при здійсненні інвестицій у «зелені» технології, залученні міжнародного фінансування для «зелених» проєктів, розробленні екологічних стандартів, відновленні природоохоронних об'єктів, забезпеченні рівного доступу до ресурсів тощо, що дозволить підтримати баланс між економічним зростанням, екологічною стійкістю та соціальною справедливістю і створити умови для довгострокового розвитку [28, 708; 29, 37; 30, 38].

Потенційні ризики реалізації концепції сталого розвитку пов'язані з високою вартістю екологічних технологій, небажанням окремих галузей змінювати виробничі процеси, тривалістю адаптації до нових стандартів, що потребує значних ресурсів і часу. Важливими факторами є необхідність технічної та

фінансової допомоги інших країн для впровадження екологічних програм, а також удосконалення законодавчої бази і механізмів стимулювання екологічних інновацій [31, 77].

Однак, не дивлячись на ці ризики, комплексна стратегія відбудови України повинна передбачати інтеграцію принципів сталого розвитку в економічні реформи, що забезпечить надійну основу для екологічної та економічної безпеки.

У контексті динамічних технологічних змін на особливу увагу заслуговує відносно нова парадигма – теорія цифрової трансформації, що сформувалася у 2010-х рр. і досліджує, яким чином цифрові технології трансформують економічні моделі, організаційні структури та суспільні інституції, відкриваючи нові джерела зростання. Вона враховує не лише технологічні зміни, а й соціально-інституційні передумови, необхідні для переходу від індустріальної до цифрової економіки, завдяки чому її варто розглядати як міждисциплінарну концепцію розвитку економіки та суспільства [32]. Особливістю цієї теорії є інтеграція технологій з інституційною спроможністю. Об'єднуючи економіку, інформаційні технології та соціальні науки, вона формує цілісну картину функціонування суспільства [33, 132; 34, 117; 35, 14; 36, 11].

Як свідчить аналіз, теорія цифрової трансформації посідає провідне місце серед сучасних концепцій економічного розвитку, вирізняючись здатністю інтегрувати переваги інших підходів: інноваційний імпульс (теорія ендегенного зростання), інституційну спроможність (інституціоналізм), адаптивність до шоків (теорія постконфліктного розвитку), а також технологічні напрями досягнення екологічних цілей (теорія сталого розвитку) (табл. 1).

Таблиця 1

**Порівняльна характеристика теорії цифрової трансформації
у контексті сучасних концепцій економічного зростання**

Теорія	Ідея	Джерело зростання	Роль інституцій	Ставлення до технологій	Актуальність
Цифрової трансформації	Перехід до цифрової економіки	Дані, алгоритми, цифрові платформи, мережеві ефекти	Важливі для впровадження цифрових рішень	Головну роль відіграють Big Data, IoT, AI	Висока: цифровізація держави, бізнесу, освіти
Кейнсіанство	Державне регулювання економіки	Сукупний попит, державні витрати, інвестиції	Інституції – інструмент реалізації політики	Технології – фактор, що активізує попит і зайнятість	Висока в умовах криз, нестабільності, потреби в стимулюванні економіки
Ендегенного зростання	Інвестиції в знання, R&D, людський капітал	Освіта, інновації, технології	Розглядаються як умова ефективного інвестування в знання	Технології – результат внутрішніх інвестицій	Висока в інноваційних економіках
Інституціоналізм	Якість інституцій	Інклюзивні правила, правова система	Центральна роль	Через сприятливе середовище	Висока для країн з перехідною економікою
Сталого розвитку	Баланс економіки, екології та соціуму	«Зелені» інновації, нові джерела енергії	Важлива роль державної політики	Технології – засіб досягнення екологічних цілей	Зростає у контексті кліматичних викликів

Джерело: складено автором на основі [2; 5; 7; 12; 14; 18; 19; 26; 35].

Особливої актуальності ця теорія набуває для України, яка демонструє активне впровадження цифрових технологій і має потужний кадровий потенціал у IT-сфері. Це створює передумови для швидкого економічного відновлення та стійкого зростання. Для досягнення таких цілей важливо, щоб процеси цифровізації були органічно інтегровані в Програму економічного відновлення та національну стратегію зростання із урахуванням потреб щодо зниження цифрових ризиків і подолання цифрової нерівності [37, 51].

Вивчення та творче застосування ключових положень економічних теорій і концепцій дозволяє не просто реагувати на поточні виклики, а формувати довгострокову стратегію розвитку, яка буде ефективною, стійкою та інклюзивною. Використання науково обґрунтованих підходів допоможе Україні не лише відновитися, а й закласти фундамент для майбутнього економічного розвитку.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що використання положень окремих економічних теорій і концепцій полягає у їхній здатності адаптуватися до змінних умов економічного середовища, інтегруватися у міждисциплінарні дослідження та формувати аналітичні моделі, що дозволяють прогнозувати макро- та мікроекономічні процеси з урахуванням структурних трансформацій та глобальних викликів.

До ключових положень розглянутих економічних теорій і концепцій, які можуть бути використані в процесі повоєнного відновлення та реконструкції економіки України, можна віднести висновки

кейнсіанської моделі розвитку щодо важливості державних інвестицій у стимулювання попиту, які можуть бути критично важливим для початку відновлення економіки; положення теорії ендогенного зростання, які акцентують увагу на важливості інвестицій у людський капітал та технології; засади інституційної економіки, згідно з якими важлива роль належить державним інститутам як головним факторам стабільного розвитку; наукові підходи концепції сталого розвитку, які можуть бути підґрунтям для формування ефективної екологічної політики, впровадження ресурсозберігаючих технологій, оптимізації економічних моделей з урахуванням екосистемних обмежень і забезпечення гармонійної взаємодії суспільства з природним середовищем; концепції та методи, що дозволяють забезпечити баланс між державним регулюванням і ринковими механізмами з метою уникнення економічної нерівності та соціальних конфліктів.

Подальші дослідження проблем використання ключових положень теорій і концепцій економічного зростання повинні бути зосереджені на розробленні заходів щодо їх адаптації до конкретних умов забезпечення повоєнного відновлення та модернізації вітчизняної економіки.

Література:

1. Ricardo, D. (2015). *On the Principles of Political Economy and Taxation*. London: John Murray. Cambridge University Press, 616 p.
2. Keynes, J.M. (2018). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. Palgrave Macmillan Cham. 404 p.
3. Науменкова, С. (2006). Основні тенденції розміщення грошової маси та їх вплив на формування грошово-кредитної політики. *Вісник Національного банку України*, 1, 19-26.
4. Naumenkova, S. (2006). Osnovni tendentsii rozmishchennja hroshovoi masy ta ikh vplyv na formuvannja hroshovo-kredytnoi polityky [Main trends in the placement of the money supply and their impact on the formation of monetary policy]. *Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny* [Bulletin of the National Bank of Ukraine], 1, 19-26 [in Ukrainian].
5. Hayek, F.A. (2005). *The road to serfdom: with the intellectuals and socialism*. London: The Institute of Economic Affairs. 131 p.
6. Rüstow, A. (2003). *Ortsbestimmung der Gegenwart: eine universalgeschichtliche Kulturkritik*. LIT Verlag Münster. 762 p. [in German].
7. Rodrik, D. (2007). *One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth*. Princeton University Press. 280 p.
8. Summers, L. U.S. (2014). Economic Prospects: Secular Stagnation, Hysteresis, and the Zero Lower Bound. *Business Economics*, 49, 65-73. <https://doi.org/10.1057/be.2014.13>.
9. Varela, M., Mishchenko, V., Cherkashyna, K. (2023). Sufficiency of Banking Capital: the Experience of Portugal. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*, 6 (53), 9-20. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.53.2023.4235>.
10. Varela, M., Mishchenko, V., Cherkashyna, K. (2023). Sufficiency of Banking Capital: the Experience of Portugal. *Finansovo-kredytna diyal'nist': problemy teorii i praktyky* [Financial and credit activities: problems of theory and practice], 6 (53), 9-20. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.53.2023.4235> [in English].
11. Дзюблюк, О.В. (2017). *Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності*. Тернопіль, 298.
12. Dzyublyuk, O.V. et al. (2017). *Teoriia i praktyka hroshovoho obihu ta bankivskoi spravy v umovakh globalnoi nestabilnosti* [Theory and practice of monetary circulation and banking in the conditions of global financial instability]. Ternopil, 298 [in Ukrainian].
13. Krugman, P.R. (2012). *End this depression now!* New York: W.W. Norton & Co, 259 p.
14. Grossman, S.J., Stiglitz, J.E. (1980). On the impossibility of informationally efficient markets. *The American economic review*, 70(3), 393-408.
15. North, D.C. (1981). *Structure and Change in Economic History*. New York: Norton & Company, 284 p.
16. Ostrom, E. (1990). *Governing the commons: the evolution of institutions for collective action*. New York: Cambridge University Press, 280 p.
17. Hodgson, G.M. (1999). *Evolution and Institutions: On Evolutionary Economics and the Evolution of Economics*. Cheltenham: Edward Elgar, 345 p.
18. Тищенко, Є.О. (2024). Інституційні засади відновлення та реконструкції економіки України. *Бізнес-навігатор*, 3(76), 179-186. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.76-30>.
19. Tishchenko, I.O. (2024). Instytutsiyni zasady vidnovlennja ta rekonstruktsii ekonomiky Ukrainy [Institutional Framework for the Recovery and Reconstruction of Ukraine's Economy]. *Biznes-navihator* [Business Navigator], 3(76), 179-186. <https://doi.org/10.32782/business-navigator.76-30> [in Ukrainian].
20. Корнівська, В.О. (2024). Інституційна ефективність у контексті євроінтеграційних перспектив України. Стаття перша. Інституційна ефективність у країнах Європейського Союзу. *Економічна теорія*, 1, 28–56. <https://doi.org/10.15407/etet2024.01.028>.
21. Kornivska, V.O. (2024). Instytutsiyna efektyvnist u konteksti evrointehratsiynykh perspektyv Ukrainy. Statija persha. Instytutsiyna efektyvnist u krainakh Evropeyskoho Soyuzu [Institutional effectiveness in the context of Ukraine's European integration prospects. Article one. Institutional effectiveness in the countries of the European Union]. *Ekonomichna teoriya* [Economic theory], 1, 28–56. <https://doi.org/10.15407/etet2024.01.028> [in Ukrainian].

17. Solow, R.M. (1957). Technical Change and the Aggregate Production Function. *The Review of Economics and Statistics*, 39(3), 312-320. <https://doi.org/10.2307/1926047>.
18. Swan, T.W. (1956). Economic Growth and Capital Accumulation. *Economic Record*, 32(2), 334-361. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4932.1956.tb00434.x>.
19. Romer, P.M. (1994). The Origins of Endogenous Growth. *Journal of Economic Perspectives*, 8(1), 3-22.
20. Aghion, P., Akcigit, U., Howitt, P. (2015). The Schumpeterian Growth Paradigm. *Annual Review of Economics*, 7(1), 557-575.
21. Grossman, G.M., Helpman, E. (1994). Endogenous Innovation in the Theory of Growth. *Journal of Economic Perspectives*, 8(1), 23-44.
22. Міщенко, В., Науменкова, С. (2001). Особливості функціонування вищої школи України в ринкових умовах: вища школа України між минулим і майбутнім. *Вища школа*, 1, 6-17.
- Mishchenko, V., Naumenkova, S. (2001). Osoblyvosti funtsionuvannya vyshchoi shkoly Ukrainy v rynkovykh umovakh: vyshcha shkola Ukrainy mizh mynulym i mayibutnim [Features of the functioning of higher education in Ukraine in market conditions: higher education in Ukraine between the past and the future]. *Vyshcha shkola* [High school], 1, 6-17. [in Ukrainian].
23. Грищенко, А.А. (2018). Цифровий розвиток: структура, капіталізація та соціалізація. *Економічна теорія*, 4, 5-20.
- Hrytsenko, A.A. (2018). Tsyfrovyi rozvytok: struktura, kapitalizatsiya ta socializatsiya [Digital Development: Structure, Capitalization and Socialization]. *Ekonomichna teoriya* [Economic theory], 4, 5-20 [in Ukrainian].
24. Міщенко, В., Тищенко, С. (2024). Методологічні засади формування механізму впливу цифровізації на забезпечення національно укоріненої стійкості та безпеки економічного розвитку. *Підприємництво та інновації*, 32, 71-80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/32.11>.
- Mishchenko, V., Tishchenko, I. (2024). Metodolohichni zasady formuvannya mekhanizmu vplyvu tsyfrovizatsii na zabezpechennja natsionalno ukorinenoi stiykosti ta bezpeky ekonomichnoho rozvytku [Methodological Principles of the Formation of the Mechanism of Digitalization Influence on Ensuring Nationally Rooted Sustainability and Security of Economic Development]. *Pidpryyemnytstvo ta innovatsiyi* [Entrepreneurship and innovation], 32, 71-80. <https://doi.org/10.32782/2415-3583/32.11> [in Ukrainian].
25. Лютий, І.О., Міщенко, В.І. (2006). Проблеми розвитку сучасного міжнародного фінансового ринку та інтеграційний курс України. *Фінанси України*, 5, 21-31.
- Lyuty, I.O., Mishchenko, V.I. (2006). Problemy rozvytku suchasnogo mizhnarodnoho finansovoho rynku ta intehtatsiynyy kurs Ukrayiny [Problems of development of the modern international financial market and integration course of Ukraine]. *Finansy Ukrainy* [Finance of Ukraine], 5, 21-31. [in Ukrainian].
26. Naumenkova, S., Tishchenko, I., Mishchenko, V., Mishchenko, S. (2024). Rethinking energy poverty alleviation through energy efficiency: Evidence from Ukraine. *Environmental Economics*, 15 (2), 198-214.
27. Report of the World Commission on Environment and Development. UN. Secretary-General. *United Nations Digital Library*. <<https://digitallibrary.un.org/record/139811?v=pdf>> (2025, August, 28). [in English].
28. Naumenkova, S., Mishchenko, V., Chuhunov, I., Mishchenko, S. (2023). Debt-for-nature or climate swaps in public finance management. *Problems and Perspectives in Management*, 21(3), 698-713. [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.21\(3\).2023.54](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.21(3).2023.54)
29. Карчева, Г.Т. та ін. (2019). Механізми забезпечення ефективності та конкурентоспроможності банківської системи та економіки України. Київ: Університет банківської справи, 311.
- Karcheva, G.T. ta in. (2019). Mekhanizmy zabezpechennja efektyvnosti ta konkurentospromozhnosti bankivskoi systemy ta ekonomiky Ukrainy [Mechanisms for Ensuring the Efficiency and Competitiveness of the Banking System and the Economy of Ukraine]. Kyiv: Universytet bankivskoi spravy, 311 [in Ukrainian].
30. Буковинський, С.А. та ін. (2015). Банківська система України на шляху євроінтеграції. К.: ЦНД НБУ, 496.
- Bukovynskiy, S.A. ta in. (2015). Bankivska systema Ukrainy na shljakhu evrointehtatsii [Banking system of Ukraine on the path of European integration]. Kyiv: TSND NBU [in Ukrainian].
31. Naumenkova, S., Mishchenko, S., Tishchenko, I., Mishchenko, V. (2025). Government Support for Addressing Energy Poverty in the Context of Low-Carbon Transition. *Public and Municipal Finance*, 14(2), 64-82.
32. Digital transformation. *OECD*. <<https://www.oecd.org/en/topics/digital-transformation.html>> (2025, August, 28). [in English].
33. Vial, G. (2019). Understanding digital transformation: A review and a research agenda. *The Journal of Strategic Information Systems*, 28(2), 118-144. <https://doi.org/10.1016/j.jsis.2019.01.003>.
34. Mishchenko, V., Naumenkova, S., Mishchenko, S., Tishchenko, I. (2025). Formation and Functioning of Financial Metaverse Platforms. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*, 1(60), 111-122.
- Mishchenko, V., Naumenkova, S., Mishchenko, S., Tishchenko, I. (2025). Formation and Functioning of Financial Metaverse Platforms. *Finansovo-kredytna diyal'nist': problemy teorii i praktyky* [Financial and credit activities: problems of theory and practice], 1(60), 111-122 [in English].
35. Sedera, D., Tan, C.-W., Xu, D. (2022). Digital business transformation in innovation and entrepreneurship. *Information & Management*, 59(3), 103620. <https://doi.org/10.1016/j.im.2022.103620>.
36. Тищенко, С.О., Міщенко, В.І. (2025). Роль промислово-цифрового розвитку в трансформації системи економічних відносини. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, 36(64), 4-14. DOI: [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2025-36\(64\)-4-14](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2025-36(64)-4-14).

Tishchenko, I.O., Mishchenko, V.I. (2025). Rol promyslovo-tsyfrovoho rozvytku v transformatsii systemy ekonomichnykh vidnosyn [The Role of Industrial-Digital Development in the Transformation of the Economic Relations System]. *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya»* [Scientific Notes of the National University "Ostroh Academy"], 36(64), 4–14. [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2025-36\(64\)-4-14](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2025-36(64)-4-14) [in Ukrainian].

37. Міщенко, В.І., Науменкова, С.В. (2024). Механізми державної підтримки використання штучного інтелекту для забезпечення стійкості економічного розвитку. *Економіка України*. 5(750), 30–56. DOI: <https://doi.org/10.15407/econo-myukr.2024.05.030>.

Mishchenko, V., Naumenkova, S. (2024). Mekhanizmy derzhavnoi pidtrymky vykorystannja sztuchnoho intelektu dlja zabezpechennja stiykosti ekonomichnoho rozvytku [Mechanisms of state support for the use of artificial intelligence to ensure the sustainability of economic development]. *Ekonomika Ukrayiny* [Economy of Ukraine], 5(750), 30–56. <https://doi.org/10.15407/econo-myukr.2024.05.030> [in Ukrainian].